

בדין הדליק נר חנוכה ברוח מצויה

מקורי הדין

כתב הרי"א ז" (פ"ב אות ג' הובא בשלטה"ג על הרי"ף בשבת) "אע"פ שאם כבתה אינו זקוק לה, צריך לתת בנר חנוכה שמן כשיעור שתהא דולקת כדי מצוותה. ונראה בעיני, שאם הדליקה לפני הרוח וכבתה, צריך עוד לחזור ולהדליקה במקום שאין הרוח, שהרי הואיל ואינה יכולה לעמוד לפני הרוח הרי הוא כמי שלא נתן בה שמן כשיעור"

וכן בשו"ת בעלי התוספות (אייגוס - תשובה ב') כתב "שאלתי את הרב ר' משולם, המדליק נר חנוכה במקום ששלטה רוח מצויה וכבתה אם זקוק לה, דבעלמא דקיימא לן אין זקוק לה, דילמא התם דווקא שקיים מצות הדלקה אבל האי הדלקה לאו כלום היא. והשיב דהדין עמי דזקוק לה, דהאי הדלקה לאו כלום היא. ואף על גב דק' לי קצת דקודם השמד מניחין נרות מבחוץ ושם רוח מצויה ודוחק לומר שמניחו מבחוץ שלא במקום הרוח דהא על פתח ביתו קאמר, ושמא מאחר שאין שיעור אין לחוש רק שיקיים הדלקה כל דהו". וכ"מ בסידור רב עמרם גאון (הל' חנוכה) ובריטב"א (מוה"ק שבת כא: ד"ה ובשעת) שכתבו לחדש שמפני הרוח מדליק בשולחנו ודיו.

וכ"כ הט"ז (תרע"ג סק"י) "כתוב בהג"ה להרי"ף אם הדליק בפני הרוח וכבתה יחזור וידליק במקום שאין הרוח מצויה דהוה כנותן שמן פחות מכשיעור", וכ"פ המשנ"ב (שם ס"ק כה)

מה נחשב רוח מצויה

והנה דין רוח מצויה ושאינה מצויה הוזכרה פעמים רבות בש"ס דילן (לענין חיוב אש, וחיובי שמירה, וסוכה ומחיצות מבוי), ובכה"מ יש לדון מה נחשב רוח מצויה ומה אינה מצויה, אי הכונה לרוחות שאינם מצויות כעת, אף שעלולות להופיע בכל רגע, אבל אינם רוחות עזות אלא רוחות המצויות לעתים, או שהכוונה לרוחות שכלל לא מצוי שיפיעו, וברש"י ב"ק (ג', כט:) משמע שהם רוחות שאינם מצויות כלל, דכתב בטעם הפטור ברוח שאינה מצויה, דהוא משום דלא אסיק אדעתיה ופטור כדין אונס, ואם שכיח מדי פעם, לא מסתבר שיפטר מדין אונס (שו"ר בחידושי הגרנ"פ (ב"ק אות קנג) דתלה זאת בפלו')

אך בנידו"ד, אף שבראשונים הוזכר הלשון רוח מצויה ושאינה מצויה, מסתברא דלא הוה הדלקה אף ברוחות המצויות לפעמים ועלולות לכבות את הנר, דלמעשה אף רוח מצויה כזאת יכולה לכבות את הנר (והא מיהת פשיטא לי דהיכא שהדליק ברוח מצויה ולא כבה הנר, דמוכח שהנר לא היה ראוי להיכבות ברוח שכזאת ובודאי דהוה הדלקה, אף שנשבה רוח)

גדרי וטעמי הדין

ויש לחקור בהאי דינא, מאיזה דין הוא נפסל, ולכא' הוא פלו' בראשונים הנ"ל, דבריא"ז כתב בטעם שאי"ז הדלקה ד'הרי הוא כמי שלא נתן בה שמן כשיעור', וביאור דבריו, דהוא נקט כשיטות הסוברים דכמו דבעינן שמן כשיעור הדלקה אף למ"ד הדלקה עושה מצוה, דבלא זה אי"ז חשיב הדלקה, כך כשיש רוח העשויה לכבות את הנר חשיב כאילו לא נתן שמן כשיעור, והוה חסרון בשיעור שמן

לעומת זאת, בשו"ת בעלי התוס' הנ"ל כתב בלשון 'האי הדלקה לאו כלום היא', ומשמע שהוא מדין אחר, ובפרט, שיש מן הראשונים הסוברים דלמ"ד כבתה אין זקוק לה, אין חסרון בכך שאין שמן כשיעור, (ולהלן יבואר דאף הוא סבר כן), ומדלא הזכיר דין חסרון שמן, משמע דאי"ז מלתא דהאי דינא

וכן מוכח מהמשך הדברים, שהקשה דבכל רוח כמעט יכבה הנר בחוץ, ותירץ דמאחר שאין שיעור יקיים רק הדלקה כל דהוה. ותירוצו צ"ב דמשמע דסבר כשיטות שאין חסרון בשיעור השמן, ובכל אופן סבר דאינה הדלקה, וא"כ צ"ב מה יועיל שידלק מעט, ואיזה הדלקה קיים בזה, ודוחק לומר דהדר ביה, וע"כ דלשיטתו יש חסרון אחר

ולפום פשטיה י"ל דהוה קנסא כיון שפשע והדליק היכן שיש רוח קנסוהו שיצטרך להדליקו שוב, והחשיבו כאילו לא הדליק כלל, ומ"מ כאשר מדליק במקום שיש מעט רוח סגי בכל דהו, דבכהאי גוונא לא גזרו

אך נראה לבאר באופן נוסף, בהקדם דברי הגמ' (סוכה כד:): כל מחיצה שאינה עומדת ברוח מצויה לא שמה מחיצה, ונפסק ברמב"ם (פ"ז משבת ה"ו, פ"ד מסוכה ולולב ה"ה), וכלל זה נאמר גם לגבי דיני עירובין וגם לענין סוכה (וככלל, מסתבר שהוא לכל דיני מחיצות כגון מחיצת הכרם וכו'), ובפשוטו, היה נראה לומר שאי"ז פסול במחיצה אלא שעד כמה שהמחיצה לא תעמוד ברוח מצויה, בטל כל מהותה של המחיצה, אולם במ"ב (סי' תרל ס"ק מח) מוכח שהוא פסול בגוף המחיצה שפסל אף מחיצה שזזה כל דהוא

ומצאתי בשו"ת גן המלך (לרבינו אברהם ממצרים נפטר בשנת תע"ב - סי' מג) דכתב "נר חנוכה שהניחה במקום שהרוח מצוי וכבתה. לענ"ד נראה שחייב לחזור ולהדליקה בברכה דכיון שהניחה במקום שהרוח מצוי הו"ל כאלו לא קיים מצוה כלל דומיא דסוכה שעשאה במקום שהריח או הרוח מצוי דלא נפיק בה י"ח...". הנה מדדימה לסוכה מוכח שאינו מדין חסרון שמן ולא מדין קנסא, ומבואר כמש"כ דהוא חסרון בעצם ההדלקה

וא"כ יש לבאר ד' בעלי התוס' ע"פ הנ"ל דהיכא שיש רוח העשויה לכבות את הנר הרי"ז עוקר את דין הנר מעיקרו

נפקא מינות העולים לדינא

ונפק"מ בין ב' הסברות נראה היכא שהדליק במקום שאינה עומדת ברוח מצויה, ולא נשבה כלל הרוח (או שנשבה בתחילה ופסקה) ולא כבה הנר דלטעם שהוא חסרון בשמן, אין חסרון כיון שמתברר שהיה מספיק שמן, אך לטעם שהאי הדלקה לאו כלום היא, אפשר שלא יצא יד"ח כיון שאם היה נושבת רוח מצויה היה כבה ומתברר שלא היה הדלקה

ויש לדון בנפק"מ הפוכה, היכא שנודע לו בתחזית שעומד להיות רוח שאינה מצויה והדליק בה וכבה, דלטעם דהוא כמי שלא נתן שמן כשיעור, נראה שלא יצא יד"ח כיון שכאן ידע ג"כ מעיקרא שחסר שמן ולטעם דלא חשיבא הדלקה, יצא יד"ח כיון שברוח מצויה הנר לא היה כבה

עוד נפק"מ, לענין ברכה כשמדליק שנית, הנה במשנ"ב (תרע"ג ס"ק כה) כתב שאינו מברך שנית והטעם כתב דהוא כאילו לא נתן בה שמן כשיעור, והוא כדברי הרי"ז, אולם בשעה"צ (סק"ל) הביא מהפמ"ג שהטעם הוא דשמא לא הוה ברור שיכבה דהוא כמו שמנים פסולים דמדליק בהן.

וצ"ב, שהם ב' טעמים שונים וכמש"כ הפמ"ג דלטעם הב' משמע דבלא נתן שמן כשיעור מברך בהדלקה שניה (דיש בזה פלו' אי בלא נתן מספיק שמן לא נחשב כהדליק וכמש"כ פר"ח סי' תרע"ה), וצ"ע.

ומ"מ לטעם בעלי התוס' דחשיב כלא הדליק כלל, מסתבר שצריך לברך שנית, וכ"כ בהד"י בגן המלך הנ"ל, והיינו לשיטתי דאין כאן כלל הדלקה וכמש"כ

שיטה מחודשת בדין כבתה ע"י רוח מצויה – הכל תלוי בכוונתו

ולהשלמת הענין: מצאתי שיטה מחודשת באגרת נדירה לקהילות יעקב (סי' נג) שדן בהדליק נ"ח ואח"כ כיבה במזיד, למ"ד הדלקה עושה מצוה האם יצא יד"ח, וביאר שהכל תלוי במה היתה כוונתו בזמן ההדלקה, דאם כוונתו היתה לכבות, אין כאן מעשה הדלקה, אבל אם לא חשב לכבות אין כאן שום פסול, וכן במדליק במקום שיש רוח מצויה, הכל תלוי בכוונתו, שאם נתכוין שיכבה בכך הרי"ז פסול, ואם לאו, יצא יד"ח.

והחרה אחריו ברא כרעא דאבוה מרן הגר"ח ק"ק זצ"ל בטעמא דקרא (וישב-חנוכה), וביאר דכן הדין גם לקולא היכא שנתכוין שידלוק אח"כ אף שבזמן ההדלקה זה היה במצב שלא יכול לדלק לאורך זמן יהיה כשר, כיון שנתכוין שידלק לזמן ארוך (ומירי שאח"כ תיקן הדבר דאל"ה פשיטא דלא מהני)